Halide Edib, İstanbul doğumludur, pederi Ceyb-i Hümâyûn Kâtiplerinden Selânikî Mehmed Edib Bey, validesi Bedrifam Hanım'dır. Küçük yaşta annesini kaybetmiştir. Halide Edib ana mektebi bir Rûmun idâre ettiği yerde başlar. Oranın tek Müslüman çocuğudur. Sanat hayatına ziyâdesiyle tesir etmiş olan anneannesininde evine yerleşmişdir o esnâda. Anneannesi bir Mevlevî tarikatına intisap etmiş tam bir Türk kadınıdır, Halide Edib bu sayede hem manevî hemde ilmî terbiyesini anneannesinden almıştır ve bu eserlerine aks eden Türk gelenekçiliğinin zeminini teşkil etmiştir. Babasının yanında olduğu müddetler ise babasının yeniden evlilikler yapmasından mütevellid Anglo-Sakson tarzında bir eğitime tâbi tutulmuştur. O devirde açılmış olan Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin de ilk talebelerinden olmuştur (1893.) O esnâda Halide Edib İncil ve İngilizce muhtevalı eserlere yoğunlaşır. Evde ise; İngiliz mürebbiyesinden İngilizce, Şükrü Efendi'den Arabî, Rıza Tevfik Bölükbaşından ise Türkçe ve felsefe dersleri almıştır ve en mühim olanı meşhûr feylesof ve riyazîyyatçı Sâlih Zeki'den de hendese dersleri aldı (1899.) Ayrıyeten mûsikî ve Fransızca da öğrendi.

1901'de koleji bitiren genç Halide Edib, hocası Sâlih Zeki ile izdivaç eder. Ondan iki oğlu olmuştur (Ayetullah ve Hikmetullah.) Halide Edib kocasına yardım etmek için ünlü matematikçilerin İngilizce eserlerini tercüme eder. Bu arada da Fransız edebiyatı ve bilhassa Zola okumaya başlar. Halide Edib Bezm-i âlem Sultânîsinde tarih muallimeliğine başlar, işi gereği Türk Tarihi de okumaya başlar. 1908'den itibaren aktif olarak Hüseyin Cahid Yalçın'ın liderliğinde çıkan İttihâd ve Terâkki'nin İstanbul yayın organı olan Tanin gazetesinin yazar kadrosunda yer alır ve burada "Halide Salih" imzasını kullanır. 31 Mart vak'ası neticesinde, İttihâd-ı Muhammedî Fırkasının tarafdârânı ve Prens Sabahaddin yanlıları tarafından alenen tehdite mâruz kalır. Mısır'a kaçar. Sonra bir İngiliz dostunun (Isabel Fry) daveti üzerine ise Londra'ya gider. 1909'da olaylar nihâyet bulduğunda yurda avdet eder ve Dârü'l-muâllimat'ta kadın pedagoji öğretmenliğine tayin edilir. 1911'de Sâlih Zeki'nin ikinci defa evlenmesi üzerine ondan ayrıldı.

1911'den itibaren ise "Halide Edib" imzasını kullanmaya başlar. 1911'de tekrar kısmî olarak İngiltereye gider, döndüğü zaman Ziya Gökalp'in yanında Türkçülerle birlikte bulunur. Kadınların topluma dâhil olması gâyesiylede Teâl-i Nisvân Cemiyetini (1912) tesis eder. 1912'de faaliyete geçen Türk Ocağına bilfiil katılır. Türk Yurdu Mecmuâsında yazılar yazmaya başladı. Yeni Turan gibi, kendisininde "ütopik" bulduğu yegâne ideolojik nitelikli eserini yayımlar. Münacaat ve Allah'ın Nuru gibi şiirler de yazar. Kısa süreliğine yeniden İngilitereye gider. Geri döndüğüne mahut Balkan Harbi patlak vermiştir (1912.) Kurduğu cemiyeti teşkilâtlandırır ve Balkan Harbi muhacirlerine yardım eder. Evkaf okullarında müfettişlik de yapan Halide Edib, burada raporlar yazar. Bu raporlarında, çocuklara milliyet hissinin verilmesini pedagojik bir düstur olarak kabul eder ve, "Allah'ı, tabiatı, insanları, refahı, güzelliği, çalışmayı ve sadece vatanı sevmeyi sevk edecek şiirleri ayırmalı ve yalnız onları çocuklara, öğretmeliyiz" der. Mev'ud Hüküm, böyle bir eğitimle yetişmiş bir Osmanlı doktorunun Balkan Harbi'ndeki romanıydı.

1916/1917 civârı, Cemâl Paşa tarafından Sûriye çağrılır. Orada Falih Rıfkı Atay ile meşhûr İttihâtçılardan Bahaeddin Şâkir Beyefendi vardır. Halide Edible aynı trende olduğunu öğrenen Falih, onunla tanışmak ister. Trenden indiklerinde ise Bahaeddin Şâkir, "Bu kadınla pek konuşmayınız, karakteriniz boluzur (fâhişedir)" der. Hâlide Edib ise alenen Ermeni soykırımının

gerçekte var olduğunu savunarak, “Bana bir katilin elini sıktırdınız” dedi. Orada müfettişliğe devam eder. 1917’de Dr. Adnan Adıvar ile tanışır ve evlenir. Hâlen Sûriye’de oldukları için babasına vekâlet sureti vermek neticesinde evlenir. 4 Mart 1918’de o cephenin ve Sûriye’nin boşaltılması ile, İstanbul Dârü’l-fünûn Edebiyat Fakültesi Garp Edebiyatı ser-muallimesi olur. 30 Ekim 1918 günü Mondors mütarekenâmesi ahd edilir. Bu sıralarda, kuruculuğunu Halide Edip ve Ahmet Emin (Yalman) ve Yunus Nadi gibi aydınların öncülük yaptığı, kısa ömürlü fakat etkisi fazla olan Wilson Prensipleri Cemiyeti kurarlar ve alenen Amerikan Mandacılığından medet ummarlar. 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgâlini protesto etmek üzere Fatih, Sultanahmet ve Üsküdar civârlarına tertib olunan bir mitinge konuşmacı olarak katılır orada ise şu nutuk’u irad eder: “Ey Türk ve Müslümanlar, bugün gözlerimizin önünden öteyi görmeğe mâni olan bir karanlık var; bu karanlık belki aylar, belki de yıllarca devam edebilir, fakat Türk ve Müslüman dünyası elbet bir sabaha kavuşacaktır. Ufkumuzda güneş doğacak ve ortalığı aydınlatacaktır. Türk istiklâl ve zafer güneşi, şimdi sapsarı olan benizlerimize taze bir pembelik, ümid ve saadet getirecektir. Gözlerimizi bu güneşi görmeye alıştırmalıyız. Fatihlerin, Yavuzların, Kanunilerin ülkesi istiklâlsiz kalamaz; Mithat Paşaların, Nâmık Kemallerin, Tevfik Fikretlerin vatanı asla hürriyetten mahrum edilemez; gözlerimizi bu güneşi görmeye muktedir bir hale getirelim. Birbirimize ellerimizi uzatalım, tek bir hedefe, yalnız, Türk istiklâl ve hürriyeti gayesine doğru yürüyelim. Vatan behamahal kurtulacaktır…” Türk’ün Ateşli İmtihanı adlı otobiyografik eserinde o ânın bütün çokusuyla izah ve tasvir eder. O meşhûr miting, Sultanahmet mitingidir. Yüzbinlerden fazlâ kişi onu seyretti. 1919 senesinde Vakit Gazetesi’nde sürekli yazmaya başlar; Büyük Mecmuâ’nın da ser-muharriri olur. 16 Mart 1920 senesinde, İstanbul’un işgâli üzerine Anadolu’ya kocasıyla Özbek Tekkesi marifetiyle gider. Mustafa Kemâl’e katılır, cephe cephe dolaşır “Halide Onbaşı” olarak tanınmaya başlar ve Ziraat Mektebinde Dr. Rıza Nur, Kemâl Paşa ve Halide üçlüsü konuşmaya başlar. Dr. Rıza Nur Halide Edib hakkında şunları der, “Mustafa Kemâl ile Halide Hanım’ın arası pek iyi idi. Daima görüşüyorlardı. O halde mhüm müzakereler bazen hususî surette iştirak ediyordu. Mustafa Kemâl’in hususî etrafı, yani yâverleri, kâtipleri Halide Hanım’ı sık sık ziyaret ediyorlar. At gezintileri, nişan talimleri yapıyorlardı. Hattâ bir defa biz de Halide Hanım’la mavzerle nişan attık. İyi vuruyordu. Sâlih Paşa onun pek müdavimlerinden idi. Halbuki hal böyle iken, çok geçmedi. Mustafa Kemâl ile Halide Hanım’ın arası açıldı.Halide Hanım, Mustafa Kemâl aleyhinde söylenmiye başladı. (...) ***Halide Hanım müzâkelerde âdeta müstebit, hemen daima kendi fikrinin kabulunü, her şeyde kendisine rey sorulmasını istiyordu. Bu ise Mustafa Kemâl’in en sevmediği, en işine gelmeyen şey. Herkes ona itaat, hem de körükörüne itaat etmeli. Sade onun fikri hüküm sürmelidir. (...) Halide kendisinin Maarif Vekili olduğunu Amerikalılar’a söylemiş. Amerikan gazeteleri yazmış. Mustafa Kemâl kızmıştı.***”

Zekeriya Sertel ise bunu destekler mahiyette hatıralarına yazmıştır. Atatürk ise, Halide Edib’in şuursuzca hareketlerine son vermek için Nutuk’ta onun mandacı olduğunu mektuplarla ifşa etmişdir ve çoğu belge’de ne kadar Amerikan yanlısı olduğuna şahiddir.

“1921 yılının Mayıs ayı sonlarında Eskişehir’e hasta bakıcı olarak gitti. Savaş sürecinde

cephelerde, Kızılay hastanelerinde görev yapan Halide Edip, Yunanlıların ülkeden çekilirken yaptıkları hasarı tespit için kurulan Tedkik-i Mezâlim komisyonunda Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Yusuf Akçura ile de çalıştı."

Birinci İnönü zaferini takiben, Kızılay adına çalışmaya başlar ve Eskişehir'e gider. Hilâl-i Ahmer'in Ankara'da yapılan kongresine başkan seçilir. 1921'de kendi isteği üzerine, Kemâl Paşa kendisine onbaşılık rütbesi verir ve bununla her dâim böbürlenmiştir. 16 Aralık 1922'de Dr. Adnan'ın, Hâriciye Vekâleti tarafından İstanbul mümessili olarak tayin edilmesi üzerine, İstanbul'a eşi ile beraber gider. 1924'te kocası Dr. Adnan Adıvar, Mustafa Kemâl ile uzlaşamaz ve Rauf Orbay, Refet Paşa ve Ali Fuad Cebesoy gibi isimlerle Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkasını kurar. 1925 Şeyh Sâid hadisesini fırsat bilen Mustafa Kemâl, fırkayı kapatır. Bu yüzden Halide Edib 1925 senesinde ilk önce İngiltere olmak kaydıyla sonra da Fransa'ya kaçmıştır. Bu arada Williamstown Political Institue tarafından Amerika'ya davet edilir. 1930'da Barnad College'da konferanslar vererek Amerika'yı dolaştı. 1940'ta profesör olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nü kurmakla vazifelendirildi. 1950-54 senesinde CHP aleyhine Demokrat Parti listesinden bağımsız İzmir milletvekili oldu. 9 Ocak 1964'te vefat etmişdir.

Netice: Türkler aleyhine Ermenileri destekleyerek, ancak Amerika'ya ayak takımı olmayı tercih eden ve Türkiye hâricinde Amerika ve İngiltere'de rağbet gören Halide Edib, millî harsımız İttihâd ve Terâkki ve Türk Ocaklarına ihânet etmiştir. Türk okul müfredatı ona hüsn-i zan edebilir ama tarih etmeyecektir.

Kaynakça:

Halide Edip, The Turkish Ordeal, 1928.
Halide Edip, Mor Salkımlı Ev, 1963.
Mahmut Goloğlu, Sivas Kongresi, 2017.
- Erzurum Kongresi.
Dr. Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, 1927.
İslâm Ansiklopedisi.
Şerif Aktaş, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 20, 1 (2013) 1-12.
İpek Çalışlar, Halide Edib, 2021.
Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, 2017.
Mustafa Kemal, Nutuk, 1927.
Atatürk Ansiklopedisi.